

Katarzyna Moskal

ORCID: 0000-0002-7772-108X

Muzeum Krakowa

Na zebraniu, w gospodzie i w kaplicy. Przedmioty związane z działalnością krakowskich cechów piekarzy i rzeźników

**At meetings, in the inn, and in the chapel. Objects related
to the activities of Krakow's guilds of bakers and butchers**

SŁOWA KLUCZOWE: cechy, rzeźnicy, piekarze, wyposażenie gospody cechowej, insygnia starszych

KEY WORDS: guilds, butchers, bakers, guild inn equipment, insignia of elders

ABSTRAKT: Przedmioty związane z cechami piekarzy, piernikarzy i rzeźników przechowywane są obecnie przez pięć instytucji. Artykuł miał na celu zebranie dziedzictwa krakowskich cechów spożywczych wyrażonego w przedmiotach związanych z obyczajami cechowymi. Ważne było znalezienie ich wspólnego kontekstu i wzajemnych powiązań. Przedstawione obiekty służyły podczas zebrań cechowych (krucyfiksy, lichtarze, lady), wyróżniały starszych cechu (buzdygany, łańcuchy), były używane podczas uroczystości religijnych i świeckich (chorągwie). Pochodzą z różnych wieków – najstarsze powstały w XVII w. (konwie cechów piekarzy i rzeźników), a najmłodsze – łańcuchy starszych połączonych cechów spożywczych – w latach 80. XX w. Wykonane są w różnych technikach. W tym sumarycznym opracowaniu nie była możliwa ich szczegółowa analiza, choć przy okazji udało się ustalić niektórych autorów oraz odczytać ikonografię przedstawień. Daje to pogląd na współpracę pomiędzy lokalnymi rzemieślnikami w urządzaniu siedzib cechowych i wyposażaniu kaplic (wykorzystywanie majstersztyków stolarskich jak łada cechu rzeźników lub zlecanie wykonywania wyrobów srebrnych okolicznym złotnikom). Pomimo wymuszonej pobieżności opracowania wyraźnie rysuje się wspólnota symboli, motywów, dekoracji i poczucia tożsamości wspólnoty wyrażająca się w samych przedmiotach i ich dekoracjach. Analiza odsłania też szerszy kontekst funkcjonowania: mówią one o fundatorach, ówczesnym rzemiośle i statusie cechu.

ABSTRACT: Objects related to the guilds of bakers, gingerbread makers, and butchers are currently held by five institutions. This article aims to summarize the heritage of Krakow's food guilds as expressed in objects related to guild customs. It was important to find their common context and connections. The presented objects served during guild meetings (crucifixes, candlesticks, counters), distinguished guild elders (maces, chains), and were used during religious and secular ceremonies (banners). They come from different centuries – the oldest were created in the 17th century (bakers' and butchers' guilds tankards), and the newest – chains of older, connected food guilds – in the 1980s. They were made using different techniques. This study did not provide an opportunity for a detailed analysis, although it was possible to identify some of the authors and decipher the iconography of the depictions. This provides insight into the cooperation between local craftsmen in furnishing guild halls and chapels (using masterpieces of carpentry, such as the butchers' guild counter, or commissioning silverwork from local goldsmiths). Despite the forced superficiality of the study, a community of symbols, motifs, decorations and a sense of community identity expressed in the objects themselves and their decorations is clearly visible. The analysis also reveals the broader context of their functioning: they provide information about the founders, the crafts of the time, and the status of the guild.

Przedmioty związane z obyczajowością i funkcjonowaniem krakowskich cechów spożywczych są obecnie przechowywane w pięciu krakowskich instytucjach, trzech muzeach: Historycznym Miasta Krakowa (czyli Muzeum Krakowa), Narodowym, Etnograficznym oraz w Cechu Rzemiosł Spożywczych¹ i w Archiwum Narodowym w Krakowie.

W artykule przedstawione zostały wszystkie przedmioty wyłonione na podstawie kwerend, funkcjonujące niegdyś w krakowskich cechach piekarzy i rzeźników oraz w stowarzyszeniach pokrewnych im zawodów. W prezentowanych zespołach widoczne jest zróżnicowanie stylistyczne przedmiotów będące wynikiem fundowania przez członków cechów nowych obiektów w kolejnych epokach i odnawiania już posiadanych. Przypadkowość opisywanych elementów wyposażenia jest pozorna, ceniono bowiem tradycję i wiekowość najstarszych z nich i w większości przypadków funkcjonowały one obok najnowszych nabytków. Warto też zauważyć, że artykuł dotyczy tylko przedmiotów, które przetrwały do naszych czasów lub których wygląd pozwalają nam odtworzyć źródła.

---

¹ Dziękuję Hubertowi Stawskiemu z Cechu Rzemiosł Spożywczych za udostępnienie należących do cechu przedmiotów oraz ich fotografii.

Prezentację rozpoczynają zabytki przekazane przez piekarzy, ponieważ to właśnie z cechu tych rzemieślników pochodzi najstarszy przedmiot – XVI-wieczna konew. Następnie omówiono nieliczne muzealia związane z cechem kichlarzy (piernikarzy), a także niezachowane pieczęcie sadelników i pasztetników krakowskich, znane z odcisków i publikacji przedwojennych. Jako ostatnie pokazano najliczniej reprezentowane w zespole zabytki pochodzące z cechu rzeźników, do których należy równocześnie najwięcej przedmiotów powstałych w XX w. Tekst wieńczy wzmianka o łańcuchach starszych wspólnego Cechu Rzemiosł Spożywczych, które powstały na okoliczność zjednoczenia cechów piekarskiego, rzeźniczego i cukierniczego w 1985 r.

Omawiane zabytki używane były podczas zebrań cechowych (krucyfiksy, lichtarze, lady, skarbonki), a także w gospodzie cechu (konwie i kufle). Przedstawione są też insygnia starszych (buzdygany, buława, łańcuchy) oraz chorągwie używane podczas uroczystości religijnych i świeckich.

Najstarsza z tych zabytków jest konew² cynowa pochodząca z gospody krakowskiej czeladzi piekarskiej³. Według inskrypcji naczynie powstało w 1567 r.⁴ Orzeł Biały w wieńcu, grawerowany na brzusku naczynia, świadczy o jego użyciu podczas wciąż oficjalnej, choć bardziej swobodnej części zebrania, zwanej „przy szynku”⁵. W wielu cechach podkreślano konieczność godnego zachowania się podczas zebrań w gospodzie cechowej, np.: w statucie cechu rzeźników z 1536 r. zwracano uwagę, iż posiedzenia mają się odbywać „przed obiady”, żeby były „po trzeźwemu”⁶. Kufle na wyposażeniu gospody cechu piekarskiego ofiarowywane były przez

---

² Konwią (niem. *Schleifkanne*) nazywano duże naczynie z kranikiem i uchem, stawiane na stole, mogące pomieścić większą ilość trunku. Solidne ucho umożliwiało przyniesienie większej ilości napoju z piwnicy, a kranik ułatwiał wygodne dozowanie napoju do szklanic lub kufli, Dieter Nadolsky, *Zunftzinn. Formenvielfalt und Gebrauch bei Fest and Alltag des Handwerks*, Leipzig 1986, s. 141.

³ MNK, nr inw. MNK ND-769.

⁴ Monika Paś, *Konew krakowskiego cechu piekarzy*, [w:] *Kraków europejskie miasto prawa magdeburskiego. 1257–1791*, red. Grażyna Lichończak-Nurek, Kraków 2007, s. 326–327, poz. V.78.7. Na naczyniu wygrawerowano inicjały K C, należące zapewne do fundatora, jednak do tej pory nie udało się ich powiązać z konkretną osobą.

⁵ Jan Pachonński, *Zmierzch sławetnych: z życia mieszczan w Krakowie w XVII i XVIII wieku*, Kraków 1956, s. 165.

⁶ Adam Chmiel, *Rzeźnicy krakowscy*, Kraków 1930, s. 141.

uczniów wyzwalanych na czeladników⁷. Trzy najstarsze z nich ozdobione są rozbudowanymi rytowanymi przedstawieniami figuralnymi. Na pierwszym z naczyń wryto św. Mikołaja, który był patronem fundatora Mikołaja Bieńkowica⁸. W Europie św. Mikołaj uznawany był też za patrona piekarzy⁹. W Krakowie przed ołtarzem św. Mikołaja w kościele św. Trójcy modlili się właśnie piekarscy czeladnicy, ale mistrzowie tego rzemiosła od co najmniej 1599 r. mieli swoją kaplicę pw. św. Stanisława w kościele Mariackim¹⁰. Trzy XVII-wieczne kufle ozdobione są stylizowanymi kwiatami (w typie róży, goździka, kwiatu akantu) na esowato wygiętych łądyżkach lub sinusoidalnej wici, które wówczas w tej formie występowały też na tkaninach i w hafcie¹¹. Fundator jednego z kufli zażyczył sobie, aby naczynie ozdobić wizerunkiem św. Katarzyny Aleksandryjskiej¹². Była ona jedną z patronek piekarzy w Europie ze względu na narzędzie męki – koło młyńskie, które stało się jej atrybutem¹³. Na trzecim z bogato dekorowanych kufli przedstawiono kobietę w koronie i nimbie, interpretowaną jako królowa Jadwiga, klęczącą przed krucyfiksem, z którego przemawia do niej Chrystus¹⁴. Mogłaby to być także

---

⁷ Niewątpliwie musiało być to zalecenie cechu, który wyznaczał rodzaj darów składanych przy okazji wyzwolenia czeladników i mistrzów wedle potrzeb zgromadzenia. J. Pachonński, *Zmierzch...*, s. 181, podaje, że w 1640 r. wyzwalani mistrzowie cechu introligatorów mieli ofiarować jako klejnot malowaną szklanice.

⁸ MNK, nr inw. MNK ND-780. W 1655 r. właścicielem domu przy ul. Sławkowskiej 32A był Grzegorz Bienkowicz (Drab), może z tej samej rodziny co fundator kufła, por. Kamila Follprecht, *Właściciele nieruchomości w Krakowie 1655 roku*, Biblioteka Krakowska nr 142, Kraków 2001, s. 108; Marcin Gadocha, *Cech piekarzy i handel chlebem w Krakowie w okresie nowożytnym*, Kraków 2012, s. 187 (Aneks 2).

⁹ Leonard Petzoldt, *Nikolaus von Myra (von Bari)*, *Lexikon der christlichen Ikonografie*, hrsg. von Engelbert Kirschbaum, Wolfgang Braunfels, Band 8: *Ikonografie der Heiligen*, Freiburg im Breisgau 1976, s. 46.

¹⁰ M. Gadocha, *Cech...*, s. 81–83.

¹¹ Tego typu haftowane lub tkane dekoracje wyrobów tekstylnych znane były w ówczesnym Krakowie, por. Maria Taszycka, *Włoskie jedwabne tkaniny odzieżowe w Polsce w I połowie XVII wieku*, Wrocław 1971, s. 59–63; Anna Warzecha, *Tkaniny zabytkowe z I połowy XVII wieku*, [w:] *Tkaniny zabytkowe z okresu od XV do XVII wieku ze zbiorów krakowskich kościołów i klasztorów*, t. 2: *XVII wiek*, red. Natalia Krupa, Kraków 2021, s. 17–24 (19–20).

¹² MNK, nr inw. MNK ND-779.

¹³ Peter Assion, *Katharine (Aikateriné) von Alexandrien*, [w:] *Lexikon...*, Band 7: *Ikonografie der Heiligen*, s. 280.

¹⁴ MNK, nr inw. MNK ND-781; Monika Paś, *Kufel krakowskiego cechu białych piekarzy*, [w:] *Kraków europejskie...*, s. 326, poz. V.78.5.

wspomniana św. Katarzyna Aleksandryjska, w której ikonografii występuje, stosunkowo jednak rzadko przedstawiana, scena modlitwy przed krucyfiksem – miała ona mieć miejsce po jej dyskusji z filozofami w świątyni¹⁵. Zagadnienie przybierania patronów przez cech jest bardzo interesujące¹⁶. Cechy bogatsze mogły pozwolić sobie na utrzymanie kaplicy przypisywanego im patrona (jak np. kaplica św. Eligiusza przy kościele Franciszkanów w przypadku krakowskich złotników), fundację jego ołtarza i propagowanie kultu¹⁷. Inni rzemieślnicy, którym w udziale przypadł ołtarz posiadający już swoje wezwanie, przyjmowali patrona ołtarza za swojego (tak było np. ze św. Mikołajem w przypadku cechu czerwonych garbarzy przy kościele św. Szczepana¹⁸ czy z Trójcą Świętą u stolarzy, którzy ołtarz mieli w dominikańskim kościele).

Kolejne kufle z piekarskiej gospody dekorowane są prostym grawerunkiem obejmującym sumarycznie przedstawione godło cechu – precel lub inicjały/ nazwisko fundatora w wieńcu. Cztery z nich, ufundowane zapewne w 1723 r., odznaczają się wolutowym odlewaniem uchem¹⁹. W zachowanym zespole stanowią mniejszość, ponieważ prostokątne ucho z reliefową symetryczną dekoracją z ornamentu małżowinowego, znane z przykładów XVII-wiecznych kufli z rytowaną dekoracją, zostało powtórzone w trzech egzemplarzach z czwartej ćwierci XVIII w.²⁰ Formę zdjęto zapewne z najstarszych naczyń wykonanych najlepiej technicznie. Im bardziej w głąb XVIII w., są to coraz gorsze jakościowo przedmioty – relief jest mocno spłaszczony, a ornament – niemodny już w XVIII w. – nieczytelny. Pomi-

¹⁵ P. Assion, *Lexikon...*, Band 7, s. 294. Scenę św. Katarzyny modlącej się przed krucyfiksem uwiecznił w 1567 r. Tycjan (obraz w kolekcji Boston Museum of Art). Nie udało się rozszyfrować fundatora kufła o inicjałach A.L. Należy również brać pod uwagę, że mogą być to pierwsze litery imienia w wersji łacińskiej, np. Adalbertus – Wojciech.

¹⁶ Zestawienie cechów z ich najpopularniejszymi patronami sporządziła Elżbieta Bimler-Mackiewicz, *Znaki cechowe i ich funkcje na ziemiach polskich. Studium źródłoznawcze*, Warszawa 2004, s. 202–214.

¹⁷ Jerzy Pietrusiński, *Złotnicy krakowscy XIV–XVI wieku i ich księga cechowa*, t. 1, Warszawa 2000, s. 58–59.

¹⁸ Katarzyna Moskal, „Cechy jako bractwa religijne”. *Zabytki w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa związane z życiem religijnym cechów*, [w:] *Bractwa religijne w średniowieczu i w okresie nowożytnym (do końca XVIII wieku)*, red. Dominik Burdzy, Beata Wojciechowska, Kielce 2014, s. 353–365.

¹⁹ MNK, nr inw. MNK ND-770-MNK ND-772 i MNK ND-724.

²⁰ MNK, nr inw. MNK ND 776 (fundator kufła: Bernard Zembiński, 1785); MNK ND 777 (Marcin Gölich, 1793), MNK 778 (Fryderyk Lau[f], 1789).

mo pogorszenia jakości wyrobów cały zespół kufli jest przykładem starożytności, aby naczynia na wyposażeniu gospody stanowiły spójny stylistycznie komplet.

Interesującym zabytkiem jest cylindryczna miedziana skarbonka cechu piekarzy²¹ z repusowaną inskrypcją i datą odnoszącymi się do Wojciecha Zembalskiego, starszego cechu w 1771 r.²², zapewne też jej fundatora. Miedziana puszka zabezpieczona jest dwiema kłódkami, wskazującymi na komisyjne otwieranie przez dwie osoby²³. Próbowo wytrząśnięcia zebranych monet starano się zapobiec, rozpinając pod przykrywą skarbonki metalową siatkę.

Krucyfiks cechu piekarzy (il. 10) z 1885 r.²⁴ wyszedł spod ręki krakowskiego złotnika Antoniego Lewkowicza²⁵. Klasycystyczna, prostopadłościenna podstawa z wydatnymi gzymsami i frontową ścianką zwieńczoną tympanonem, spoczywa na czterech palmetach z ptasimi szponami. Do prostego krzyża została umocowana pełnoplastyczna postać Chrystusa w perizonium z ekspresyjnie rozwianym krańcem, która jest miniaturową kopią Ukrzyżowanego z krucyfiks Slackera w kościele Mariackim²⁶. To odwzorowanie rzeźby jest widocznym podkreśleniem związku piekarzy z parafią

²¹ W zbiorach Cechu Rzemiosł Spożywczych.

²² M. Gadocha, *Cech...*, s. 62, przyp. 371, ryc. 3.

²³ Zabieg ten stosowano także w zamkach lad cechowych, zamykanych na kilka kluczy – wzajemna kontrola zapobiegała nadużyciom. Do lady cechu rzeźników klucze mieli posiadać starszy i podstarszy (Statut z 1834 r.), A. Chmiel, *Rzeźnicy...*, s. 174. O skomplikowanych zamkach lad cechowych zob. też: Małgorzata Korżel-Kraśna, *Skrzynki cechowe*, [w:] *Zabytki cechów śląskich*, Wrocław 2002, s. 152.

²⁴ MK, nr inw. MHK-62/III.

²⁵ Krucyfiks ma wybitny na podstawie prostokątny znak mistrza, napis: „A. LEWKOWICZ” w prostokącie o ściętych narożnikach, a na belce pionowej litery „A. L.” w prostokącie, por. Michał Myśliński, *Złotnicy krakowscy i ich cech w latach autonomii galicyjskiej 1866–1914*, Kraków 2011, s. 61–62. Obok znaków mistrzowskich wybito też jakościowy – głowę Diany z cyfrą 4 w pięciokącie, oznaczającą srebro próby 4 (750/1000) w latach 1866–1922, por. Michał Gradowski, *Znaki na srebrze. Znaki miejskie i państwowe używane na terenie Polski w obecnych jej granicach*, Warszawa 1994, s. 228, nr 14.

²⁶ Formę klasycystycznej podstawy połączonej z prostym krzyżem i postacią Chrystusa nawiązującą do swego odpowiednika w kościele Mariackim wprowadził złotnik Stanisław Westwalewicz, tworząc krucyfiks swojego cechu (w zbiorach Muzeum Krakowa), Krzysztof J. Czyżewski, *Krzyż Cechu Złotników*, [w:] *Wokół Wita Stwosza. Katalog wystawy w Muzeum Narodowym w Krakowie*, red. Dobrosława Horzela, Adam Organisty, Kraków 2005, s. 277–278, poz. IX/3.

mariacką, w której znajdował się ich ołtarz cechowy. Na frontowej ścianie podstawy pasyjki umieszczono herb miasta Krakowa, na przeciwległej – tarczę z inskrypcją: „Staraniem przełożonych/ Starszych Cechu/ piekarzy białych/ Walentego Łysakowskiego/ Macieja Opidowicza/ Kraków Dnia 15 Stycznia/ 1885 roku”, a na bokach wypisano nazwiska członków cechu²⁷. Pół wieku później, w pracowni Feliksa Woźniaka przy ulicy Stradom, piekarze zamówili parę lichtarzy²⁸. Tuleje i walcowate trzony są gładkie, ale kształt ich podstawy sprawia, że stanowią komplet z krucyfiksem – jest ona sześcienna, o wydatnych gzymsach, posadowiona na palmetach z ptasimi szponami. Frontową ściankę zdobi reliefowe przedstawienie Orła Białego w koronie zamkniętej, a na ściankach bocznych znajdują się inskrypcje fundacyjne²⁹.

Krucyfiks, stawiany na stole zazwyczaj pomiędzy zapalonymi świecami³⁰, legitymizował oficjalną część zebrania, tzw. „przy otwartej skrzynce”. Przed nim zaprzysięgano mistrzów i prymasów oraz sądzono za przewinięcia statutowe. Obecność wizerunku Chrystusa jako wzoru dla sprawie-

---

²⁷ Na jednej ścianie: „Oraz Członków/ Tomasz Chęciński/ Aleksander Merkert/ Karol Wójcik/ Andrzej Węgrzynowski/ Wilhelm Długoszewski/ Piotr Bicz/ Franciszek Złamał” oraz na drugiej: „Ludwik Nowicki/ Józef Owsiak/ Romuald Troczyński/ Teofil Kaparski/ Jan Wątorski/ Józef Knoll/ Wojciech Bastor/ Michał Wójcik”.

²⁸ MK, nr inw. MHK-63/III i MHK-64/III. Na podstawach obydwu wybito znaki jakościowe – cechę wielką używaną w Krakowie na srebro próby 3 (800/1000) do 1931 r. (w poziomym owalu o ściętych bokach głowa kobiety w chustce z cyframi 3 i K) oraz cechę pomocniczą – okrągły znak z głową kobiety w chustce, por. M. Gradowski, *Znaki...*, s. 267, nr 3; s. 268, nr 9. Obok odcisnięto znak mistrzowski: F. WOŹNIAK, Michał Myśliński, *Złotnicy, jubilerzy, mosiężnicy i rzemieślnicy pokrewnych profesji w dokumentacji Urzędu Probierczego w Krakowie (1919–1944)*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2015, R. 63, s. 154.

²⁹ MK, nr inw. MHK-64/III: z tyłu: „Staraniem Przełożenstwa Cechu/ Starszy/ Stanisław Długoszewski/ Podstarszy/ Franciszek Magiera/ Rok 1925”, na ściankach bocznych: „Członkowie/ Rączkiewicz Józef/ Satalecki Stanisław/ Sadzikowski Wawrzyniec/ Tatko Antoni/ Węglowski Józef/ Woźniak Florian/ Żurek Jan oraz Członkowie/ Madej Piotr/ Moliczka Marja/ Pachłowa Wincemcy [sic!]/ Patka Józef/ Pietraszewski Franciszek/ Płatek Piotr/ Psonka Stanisław; MK, nr inw. MHK-63/III: na ścianie tylnej: Wydział/ Kozłowski Tadeusz/ Płatek Władysław/ Zasada Antoni/ Zieliński Jan/ Schmeidl Wojciech/ Zając Władysława, a na ściankach bocznych: Członkowie:/ Dudek Antoni/ Franzus Szczepan/ Gawędzka Eleonora/ Gotz Florentyn/ Kaczor Stanisław/ Kozłowska Zofia; oraz: Członkowie:/ Kręcina Maria/ Kręcina Józef/ Kruk Stanisław/ Krok Adam/ Kwiatkowski Jan/ Mencil Józef”.

³⁰ Tak było np. w cechu rzeźników, A. Chmiel, *Rzeźnicy...*, s. 155.

dliwego i miłosiernego sędziego podczas sądzenia na ratuszu i w cechach polecana była już w prawie magdeburskim³¹. W cechu piekarzy wyraźnie zaznaczano też zwierzchność władzy miejskiej, bowiem wewnątrz wieka skrzyni (tzw. lady) z 1888 r.³², podnoszonego na czas obrad, oprócz tabliczki z inskrypcją fundacyjną³³, zdobi reliefowy malowany herb Krakowa. Ladę obito blachami, a do jej ścianki frontowej przymocowano mosiężną plakietę z godłem cechu – lwami trzymającymi precel (il. 12).

Zachowały się także srebrne buzdygany z 1900 r. – insygnia starszych cechu piekarzy³⁴. Pierwszy z nich ma wmontowany w rękojeść fragment tulei z grawerowanymi motywami parzenicy góralskiej, oznaczonej jako wyrób ze srebra próby 4 autorstwa Antoniego Lewkowicza (zm. 1892, il. 11)³⁵. Ten sam złotnik wykonał w 1885 r. wspomnianą pasyjkę z gospody piekarzy. To dość wczesny przykład motywów zakopiańskich w zdobnictwie wyrobów złotniczych i platerów, znanych z późniejszej działalności Marcina Jarry³⁶. Pozostałe dwie części rękojeści oraz głowica o gruszkowatym kształcie złożona z sześciu ażurowych piór, dekorowana motywem esowato wygiętego liścia i kwiatu akantu, zostały wykonane w 1900 r. przez Henryka Sztorca ze srebra próby 3 (800/1000)³⁷. Środkowa część rękojeści buzdyganu jest spiralnie prążkowana: pasy, na których grawerowane są wici roślinne, alternowane są wklęsłymi, natomiast na gładkiej części znajduje się inskrypcja

---

³¹ Katarzyna Moskal, *Iuste iudicate filii hominum, Berelko burmistrzów krakowskich*, [w:] *Rzecz niepospolita. Przedmiot jako symbol statusu, władzy i funkcji w średniowieczu i epoce nowożytnej*, red. Monika Saczyńska-Vercamer, Ewa Wólkiewicz, Warszawa 2023, s. 169–170.

³² Lada przechowywana jest w Cechu Rzemiosł Spożywczych.

³³ Inskrypcja brzmi: „Ta skrzynka sprawiona w roku 1888/ Za staraniem Starszych Cechu piekarzy białych w Krakowie/ Walentego Łysakowskiego i Macieja Opidowicza”.

³⁴ Są własnością Cechu Rzemiosł Spożywczych.

³⁵ Oznaczenia: A.L. oraz głowa Diany w pięciokącie, por. przyp. 19.

³⁶ Wyroby Marcina Jarry w stylu zakopiańskim określane są na lata 1900–1917, por. Joanna Paprocka-Gajek, *Przedmioty w stylu zakopiańskim Marcina Jarry*, „Artifex Novus” 2021, nr 5, s. 42–43, 64. Tymczasem Lewkowicz zmarł w 1892 r. W tym roku wybudowano willę Koliba, której dekoracje zostały rozpropagowane w książce Władysława Matlakowskiego, *Budownictwo ludowe na Podhalu*, Kraków 1892.

³⁷ Na dolnej części rękojeści widoczny jest znak probierczy bity w Krakowie w latach 1872–1920 na srebrze próby 3 (głowa Minierwy w pięcioliściu), M. Gradowski, *Znaki...*, s. 228, nr 13 oraz znak mistrza – inicjały HS w prostokącie o świętych narożnikach, por. M. Myśliński, *Złotnicy, jubilerzy...*, s. 153. Sztorc miał swój warsztat przy ul. Floriańskiej. Dziękuję za konsultację dr. hab. Michałowi Myślińskiemu, prof. IS PAN.

fundacyjna³⁸. Charakterystyczną dekoracją są reliefowy herb Krakowa na guzie wieńczącym głowicę oraz zakończenie rękojęści: wypukłe, z promienistymi nacięciami, przypominające piekarskie wypieki. Podobny element kończy rękojęść drugiego buzdyanu oraz wieńczy jego głowicę. Jego pióra mają wklęsło-wypukły, kanciasty kontur, a zdobiąca je ażurowa wić jest bardziej oszczędna i sucha. Rękojęść, składająca się z trzech części, zdobiona jest grawerunkiem: część przy głowicy – wertykalnymi pasami wolutowych wici, środkowa – ukośnymi prążkami wypełnionymi roślinnymi wiciami i ostatnia, gładka, grawerowaną inskrypcją w horyzontalnych rzędach: „R. P. 1900/ Cech Piekarzy/ w Krakowie”. Elementy obydwu buzdyanów przedzielone są pierścieniami z ażurowych palmetek – przywołującymi na myśl złotnictwo krakowskie przełomu XV i XVI w.³⁹

Zachowane pieczęcie, a także odciski pieczęci i ich fotografie⁴⁰, pozwalają prześledzić ewolucję godła cechu piekarzy. Na najstarszej pieczęci (XVI w.) był to sam precel, w XVIII w. – na tarczy⁴¹, a następnie podtrzymywany przez parę lwów (1833)⁴². Przy tej wersji godła pozostali piekarze biali, natomiast na początku XIX w. na pieczęci cechu piekarzy czarnych (wypiekających ciemne chleby, np. żytni) przedstawiano św. Floriana, ponieważ wielu z nich mieszkało na Kleparzu i związani byli z tamtejszą parafią⁴³.

---

³⁸ Inskrypcja: „Leon Bałuk/ starszy/ Józef Rączkiewicz/ zastępca/ Wydziałowi/ Stan. Długoszowski Winc. Molicki/ Florentyn Götz Jan Konecki/ Jan Kwiatkowski/ Franc. Magiera/ Bol. Broszkiewicz/ R. P. 1900/ Cech Piekarzy/ m. Kraków.

³⁹ O cechach stylu złotnictwa tego czasu w Krakowie pisał Jan Samek, *Późnogotycka sztuka złotnicza w Krakowie*, [w:] *Kraków w czasach Wita Stwosza*, red. Jan Małecki, Rola Krakowa w Dziejach Narodu nr 3, Kraków 1986, s. 119–120.

⁴⁰ Zbiór odcisków pieczęci rzemieślników krakowskich naklejonych na kilka kart przechowywany jest w Muzeum Narodowym w Krakowie (MNK, nr inw. MNK VIII-rkps 710); natomiast fotografie z lat 30. XX w. w zbiorach Muzeum Krakowa wykonane zostały w Pracowni Fotograficznej Muzeum Przemysłowego (MK, nr inw. MHK-164-166/N oraz MHK-233/N, MHK-235/N i MHK-239/N). Sfotografowane pieczęcie ujęte są w innej konfiguracji niż te w Muzeum Narodowym. Obydwa źródła powtarzają przykłady publikowane przez Adama Chmiela, jednak można na nich dostrzec o wiele więcej szczegółów niż na ilustracjach nie najlepszej jakości w publikacji o godłach.

⁴¹ ANK, Zbiór tłoków pieczętnych metalowych, sygn. 29/661/156.

⁴² Adam Chmiel, *Godła rzemieślnicze i przemysłowe krakowskie*, Kraków 1922, s. 16, ryc. 78–79.

⁴³ *Ibidem*, ryc. 81.

Choraągiew cechu białych piekarzy z 1912 r.⁴⁴ zdobiona jest haftowanym przedstawieniem Matki Bożej Częstochowskiej w obramieniu panośliów oraz aplikacjami z pasów polskich. Na odwrocie wyhaftowany został św. Stanisław na wzór miniatury autorstwa Stanisława Samostrzelnika otwierającej *Katalog arcybiskupów gnieźnieńskich*⁴⁵ zamówiony przez biskupa Piotra Tomickiego. Kompozycję miniatury powtórzono wiernie wraz z adorującymi św. Stanisława biskupem Tomickim i królem Zygmuntem Starym oraz z ich herbami⁴⁶. Kult św. Stanisława w cechu piekarzy można datować co najmniej od 1599 r., czyli od pierwszych wzmianek źródłowych, że do ich bractwa należał ołtarz pod wezwaniem tego świętego w kościele Mariackim⁴⁷.

Pamiętki po cechu piernikarzy (kichlarzy – od niem. *Küchen*) są nieliczne. Przed wszystkim ich działalność jako osobnego cechu, po opuszczeniu wspólnego stowarzyszenia z piekarzami, można datować dość późno, bo dopiero od 1609 r.⁴⁸ Do zabytków związanych z piernikarzami należy przede wszystkim drewniana lada cechu (il. 13)⁴⁹. Na frontowej ścianie w technice intarsji oddano godło cechu – prostokątny piernik wysadzany łożkowatymi migdałami, trzymany przez parę lwów. Godło to flankowane jest przez inicjały: GO// AR, natomiast na tylnej ścianie inicjały AK przedzielają datę 17//81. Mosiężny krucyfiks, który służył zapewne podczas zgromadzeń cechowych kichlarzy, jest obecnie destruktem bez stopy. Od pionowej belki krzyża, w jej dolnej partii, odchodzą łukowate ramiona, w których po postaciach świętych Marii i Jana Ewangelisty pozostały jedynie otwory do ich umocowania⁵⁰.

W Krakowie zachowały się także pamiętki po połączonych cechach piernikarzy i cukierników: odcisk pieczęci Stowarzyszenia Cukierników i Pier-

---

⁴⁴ Przechowywana jest w Cechu Rzemiosł Spożywczych.

⁴⁵ Rękopis przechowywany jest w Bibliotece Narodowej w Warszawie, sygn. Rps BOZ 5, *Catalogus archiepiscoporum Gnesnensium; Vitae episcoporum Cracoviensium* (miniatura na s. 4).

⁴⁶ Barbara Miodońska, *Miniatury Stanisława Samostrzelnika*, Warszawa 1983, s. 26–27, 96–97, nr 24.

⁴⁷ M. Gadocha, *Cech...*, s. 81.

⁴⁸ W tym roku zatwierdzono pierwszy statut krakowskiego cechu piernikarzy, por. *ibidem*, s. 175.

⁴⁹ MK, nr inw. MHK-299/II.

⁵⁰ MK, nr inw. MHK-57/III.

nikarzy⁵¹ oraz srebrna buława starszego połączonych cechów zamówiona w 1937 r. zapewne u Markusa Kornbluma mającego warsztat przy ulicy Bożego Ciała w Krakowie (il. 14)⁵². Jej ażurowa głowica składa się z czterech łukowatych wygiętych blach z rytowanym ornamentem jodełkowym i przywodzi na myśl plecioną chałkę, a zwieńczona jest ażurową, spiczastą kompozycją wolut, która zapewne miała nawiązywać do form precla. Głowicę osadzono na spiralnym pierścieniu w kształcie obwarzanka, a gładka rękojeść zakończona jest promieniście nacinanym guzem przypominającym kształt słodkich wypieków. W górnej części rękojeści znajduje się reliefowy napis: CECH/ CUKIERNIKÓW/ I PIERNIKARZY/ KRAKOWSKICH/ CZERWIEC 1937.

Warto zasygnalizować, że krakowskie muzea przechowują formy drewniane używane w XIX w. przez krakowskich piernikarzy. Szczególnie wiele zachowało się form piernikowych używanych niegdyś w firmie Antoniego Rothe⁵³.

Do cechów spożywczych można zaliczyć też sadelników (słoniniarzy), na których pieczęci z 1712 r. przedstawiono rękę nacinającą nożem polec słoniny⁵⁴ oraz pasztetników, którzy wraz z traktierami (garkucharzami) tworzyli jeden cech. Pośrodku tłoka wspólnej pieczęci tych ostatnich z 1788 r. ukazano skrzyżowane nóż i łyżkę, powyżej radełko do ciasta, a poniżej wałek⁵⁵. Natomiast główne przedstawienie pieczęci Zgromadzenia Cukier-

⁵¹ MNK, nr inw. MNK VIII-rkps 710.

⁵² Na rękojeści buławy, przechowywanej w Cechu Rzemiosł Spożywczych, wybito owalną cechę probierni krakowskiej na wyroby srebrne próby 3 (głowa kobiety w chustce w lewym profilu z cyfrą 3 i literą K), M. Gradowski, *Znaki...*, s. 267, nr 4 – znak miśrzowski: litery MK w prostokącie, M. Myśliński, *Złotnicy, jubilerzy...*, s. 149.

⁵³ W Muzeum Etnograficznym w Krakowie od lat 30. XX w. przechowywane są formy piernikarskie z lat 70. XIX w. używane w Zakładzie Antoniego Rothe. Najstarsze formy Rothe przywiózł z poprzednich miejsc pracy w Cieszynie i w Wadowicach, Maria Żywirska, *Rzeźbione formy piernikarskie*, „Polska Sztuka Ludowa” 1957, t. 11, z. 2, s. 80; Grzegorz Graff, *Formy piernikarskie z Zakładu Antoniego Rothe w Krakowie*, <https://zbiory.etnomuzeum.eu/pl/kolekcje/9/formy-piernikarskie-z-zakladu-antoniego-rothe-go-w-krakowie> (odczyt: 2.07.2025); 50 form z jego zakładu znajduje się w Muzeum Collegium Maius UJ, które zgromadziło też odlewy gipsowe wyrobów piernikowych Kaspra Mołęckiego i Franciszka Mikeski, por. Beata Frątczak, *Kolekcja form do pierników i gipsowych odlewów pierników w Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego*, <https://maius.uj.edu.pl/publikacje/-osobliwosci-sztuki> (odczyt: 26.03.2025).

⁵⁴ A. Chmiel, *Godła...*, s. 19, fig. 95.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 15–16, fig. 76.

ników i Traktierów z Wolnego Miasta Krakowa z datą 1828 to godło miasta, do organizacji odnosi się jedynie inskrypcja w otoku⁵⁶.

Wiele przedmiotów pochodzących z cechu rzeźników przechowanych zostało w Cechu Rzemiosł Spożywczych. Najstarsze z nich są dwie miedziane konwie z gospody cechu rzeźników (il. 15)⁵⁷. Reliefową dekorację starszej konwi wykonano w blasze techniką repusowania, a poszczególne elementy połączono nitami. Obydwie konwie mają profilowaną okrągłą stopę, brzusiec uwypuklony w dolnej części i zwężający się ku górze na kształt walca. Na przykrywie starszej konwi z 1687 r. zamontowano odlewaną pełnoplastyczną główkę wołu. Jej brzusiec udekorowano w dolnej części puklowaniem, a powyżej szlakiem kanciastych wypukłych sześcioboków o wydłużonych ściankach bocznych (XVII-wieczna gotycyzacja)⁵⁸. Na uwagę zasługuje staranne fakturowanie puncynami i grawerunek na walcowatej części naczynia: motywy floralne, tarcza ze sceną przedstawiającą rzeźnika unoszącego nad wołem nóż oraz inskrypcje odnoszące się do fundatorów⁵⁹. Szczególnie cenna i rzadka wydaje się rytowana informacja o autorze: „Robił te konef Kazimirz Ianicki Kotlars”. Druga konew z 1740 r. ozdobiona jest puklowaniem jedynie w dolnej części brzuśca, w górnej znajduje się grawerowane przedstawienie pary wołów flankujących palmetę oraz inskrypcja⁶⁰, zaś przykrywę wieńczy sterczyna w formie żółędzia⁶¹.

Gospoda czeladnicza rzeźników oznaczona była szyldem. Do naszych czasów dotrwał okrągły, cynowy, grawerowany dwustronnie szyl z 1815 r.,

⁵⁶ ANK, Zbiór tłoków pieczętnych metalowych, sygn. 29/661/73.

⁵⁷ Opisane w A. Chmiel, *Rzeźnicy...*, s. 213–214, s. 215 (il.).

⁵⁸ Dekoracja konwi jest zapóźnionym przykładem fascynacji gotykiem w XVII-wiecznym Krakowie, por. Jan Samek, *Nawrót do gotyku w sztuce Krakowa I połowy XVII wieku*, „Folia Historiae Artium” 1968, 5, s. 107–112. Samek wskazuje nawiązania do stylu gotyckiego w różnych dziedzinach sztuki. Spośród wyrobów rzemiosła artystycznego najbliższa miedzianej konwi rzeźników jest dekoracja wyrobów złotniczych.

⁵⁹ WIECZNA PAMIĄTKA AD 1687 ZA SŁAWETNEGO MATIASZA MIKUSOVICA/ NATENCZAS STARESZE-/ GO + KOLEGI WOICIECHA SIKO/ ROWICA ZA STARANIEM TOWARZI/ SZOW CZTERECH STARSZICH SIMONA/ BUGANSKIEHO/ WALANTEGO SOLTISKIEWICA KZISTOFA KEPKOWICA/ WOICIECHA PRECKOWICA.

⁶⁰ PRZEZ PANÓW STARSZYCH/ TA KONEW KAZANA SPRA/ WIONA TEDY BYŁ STARSZYm/ P. IAN WELDZIENSKI POD=/ PRIMASI P. IAN CIEPIELOWICZ/ STARSI TOWARZYSIA SZYMON/ PUCZROWSKI PAWEŁ KAN=/ SKI TE KONEW SPRAWIŁ/ TOMASZ RUBKOWSKI DO/ CZELADZI ROKU PAN/ 17 IR 40.

⁶¹ Być może dodana w trakcie późniejszej reparacji.

z zawieszką w postaci dwóch skrzyżowanych tasaków (il. 16)⁶². Po jednej jego stronie widnieje przedstawienie rzemieślnika unoszącego tasak nad wołem, powyżej sceny skrzyżowane noże i napis: „Niech żyje!” (odnoszący się do toastów spełnianych wilkomem za przybywającego czeladnika), drugą stronę szyldu wypełnia inskrypcja⁶³. Na zdjęciu publikowanym w 1930 r. do tego szyldu podwieszane były także klejnoty cechowe: monety oraz srebrna zawieszka w kształcie serca z 1787 r. z reliefowym godłem cechu⁶⁴. Do dziś przetrwała zawieszka⁶⁵, a z 75 wzmiankowanych przez Adama Chmiela⁶⁶ zachowało się 41 monet i medali z XVIII i XIX w.⁶⁷ Były to numizmaty z cennego kruszcu lub uznane za wartościowe z powodu wieku lub okoliczności wybicia, przekazywane do cechu jako klejnoty przez uczniów wyzwolanych na czeladników.

Ważnym zabytkiem cechu rzeźników jest drewniana lada⁶⁸, dekoracyjny wyrób krakowskiego stolarstwa. Posadowiona na nóżkach w kształcie szponów, ma ścianki zdobione płycinami w kształcie czworolistnych medalionów, półkolumny w narożnikach oraz pełnoplastyczną figurkę leżącego byka w zwieńczeniu wieka. Do ścianek bocznych przymocowano odlewane uchwyty, a okucie zamka jest ozdobione głową wołu. Wewnątrz wieka lady wyryto inskrypcję fundacyjną⁶⁹, a na spodzie szuflady-skrytki czeladnik

---

⁶² MK, nr inw. MHK-320/III.

⁶³ „Za bytności Panow / Oycow Gospodnich / pierwszego Ignacego Syieskiego / Drugiego Macieia Maieskiego / Starszych Towarzyszuf / Antoniego Bartkoskiego / Andrzeja Maieskiego / Był ten Sield Sprawiony / Roku pańskiego / 1815”.

⁶⁴ A. Chmiel, *Rzeźnicy...*, s. 303 (il).

⁶⁵ MK, nr inw. MHK-581/II. Inskrypcja odnosi się do czeladnika i daty jego wyzwolin: „Jan Szczeskiewicz 1787”.

⁶⁶ A. Chmiel, *Rzeźnicy...*, s. 303–307.

⁶⁷ MK, nr inw. MHK-334/II N, MHK-337/II N, MHK-339/ II N, MHK-342-342/II N, MHK-348/II N, MHK-350-352/II N, MHK-354-356/II N, MHK-359/II N, MHK-364-368/II N, MHK-371/II N, MHK-376-378/II N, MHK-380/II N, MHK-383-384/II N, MHK-386-389/II N, MHK-391/II N, MHK-394/II N, MHK-1096-1105/II N.

⁶⁸ Przechowywana jest w Cechu Rzemiosł Spożywczych.

⁶⁹ Za starszeństwa/ P. P./ J. Kantego/ KURKIEWICZA/ Jana/ ARMÓŁOWICZA/ i Wojciecha/ WOJCICKIEGO/ d. 1° Maja 1849. A. Chmiel, *Rzeźnicy...*, s. 212, wiązał ladę ze wzmiankami w inwentarzu z 1819 i 1824: „Skarb nowy, dębowy z antabami i kluczami”. W tym wypadku należy uznać za determinujące wspomniane inskrypcje, gdzie dwukrotnie występuje rok 1849. W tymże roku wspomniani starsi ufundowali do cechu także szafę i również opatrzyli ją podobną inskrypcją fundacyjną, por. *ibidem*.

Józef Pileński w 1849 r. odnotował swe autorstwo⁷⁰. Prace mistrzowskie czeladników (w większości pozbawione znaków jakościowych i mistrzowskich wymaganych w sprzedaży rynkowej, np. w przypadku wyrobów cynowych) mogły służyć barterowej wymianie usług pomiędzy cechami rzemiosł o różnych specjalizacjach.

Do naszych czasów przetrwały też insygnia starszych cechu rzeźników⁷¹ – buzdygany z czwartej ćwierci XVIII w. Ich główce zbudowane są z rocaillowych piór i zwieńczone reliefową głową wołu, natomiast okucia rękojeści zostały pozłoczone w 1870 r. (o czym mówią rachunki cechu) i zaopatrzone grawerunkiem z inskrypcjami odnoszącymi się do fundatorów – w tym wypadku starszych⁷². Odnawianie przedmiotów ukazujących długoletnią historię zgromadzenia jest przykładem darzenia szacunkiem historycznego majątku cechu. Buzdygany używane były jako insygnium starszych podczas zebrzań, procesji religijnych oraz uroczystości miejskich. Charakterystycznym obyczajem w cechu rzeźników było wybieranie najpierw jednego, a od 1791 r. dwóch mieczowych, którzy podczas przemarszów i procesji stanowili uroczystą eskortę członka cechu niosącego chorągiew⁷³. Wspomniane miecze cechu rzeźników można oglądać do dziś⁷⁴. W rachunkach cechu odnotowane są wydatki na czyszczenie tych mieczy, a także dekorowanie ich kwiatami sztucznymi i żywymi oraz wstęgami⁷⁵. Chorążych wyróżniały natomiast dekoracyjne pasy, które miały także za zadanie zniwelować ciężar chorągwi (il. 17)⁷⁶.

---

⁷⁰ ROB./ JOŁ// J.OZEF/ PJ.LEŃSKI/ CZELADNIK/ STOLARSKI.

⁷¹ MK, nr inw. MHK-1134/II i MHK-1135/II.

⁷² Buzdygany przechowywane są w Muzeum Krakowa, nr inw. MHK-1134/II i MHK-1135/II. O buzdyganach i ich odnowieniu, por. Katarzyna Moskal, *Prestige in den Krakauer Zünften – die Ausstattung der Zunftschenken, Zunfthäuser und Kapellen*, [w:] *Krakau – Nürnberg – Prag. Stadt und Handwerk in der vorindustriellen Zeit*, ed. Olga Fejtova, Antonia Landois, Zdzisław Noga, Documenta Pragensia Monographia vol. 33/3, Praha 2022, s. 320–321.

⁷³ A. Chmiel, *Rzeźnicy...*, s. 202–203, 273, 275.

⁷⁴ MNK, nr inw. MNK V-2250 i MNK-V-2251; Michał Dziewulski, *100 rarytasów z kolekcji militariów w Muzeum Narodowym w Krakowie*, Kraków 2015, s. 26–27, kat. 5A.

⁷⁵ A. Chmiel, *Rzeźnicy...*, s. 276.

⁷⁶ MK, nr inw. MHK-381/III. A. Chmiel, *Rzeźnicy...*, s. 197, podaje, że koniec drzewca wtykano w specjalną kieszonkę pasa – w 1688 r. był to pas z rzemyków.

Fotografia stempla najstarszej pieczęci cechu rzeźników publikowana była w 1924 r.⁷⁷ Datowanie przedmiotu na drugą połowę XIV w. zaświadcza o dobrym sytuowaniu cechu w tym czasie, kiedy pieczęcie, spopularyzowane w cechach dopiero w okresie nowożytnym, nie były powszechne. Trzy kolejne tłoki, zachowane do dziś, pozwalają dostrzec zróżnicowanie godła rzeźników krakowskich (głowa wołu z gwiazdą powyżej – XVII w. i 1755 r.⁷⁸) (il. 21), kleparskich (głowa wołu w otoczeniu narzędzi rzeźniczych – 1769 r.⁷⁹) oraz kazimierskich (litera K pod koroną w ujęciu dwóch noży rzeźniczych i tasaka – XVI w.)⁸⁰. Jan Matejko połączył te dwa godła, tworząc projekt polichromii wewnątrz kościoła Mariackiego i na nim oparto się, tworząc pieczęć cechu w 1922 r.⁸¹

Niecodziennym przedmiotem z cechu rzeźników jest pełnoplastyczny krucyfiks, oprawiony w ramę, z tłem wyklejonym czarnym welurem (il. 18)⁸². Po obydwu stronach krzyża wytłoczono złote napisy: „Pamiętka/ustalenia/ święcenia// niedzieli/ przez/ czeladź/ rzeźniczą/ Przewodniczący A. Kubica// A. Różycki/ 17-III// 1907”. „Pamiętka” sprawiona była do „gospody towarzyskiej” i miała związek z zatwierdzeniem przez władze prawa święcenia niedzieli, które weszło w życie w 1907 r.⁸³ Dało to rzeźnikom możliwość zmanifestowania postawy przeciw ustawie z 1883 r. o obowiązku przyjmowania do cechu członków innych wyznań⁸⁴. Nie chcieli się bowiem zgodzić na wymagane dopuszczenie ich do cechów, przede wszystkim Żydów⁸⁵. W 1910 r., aby upamiętnić „święcenie niedzieli”, cech sprawił do gospody czeladniczej sztandar z napisem „W jedności i wierze przyszłość narodu” (niezachowany). Na jednej stronie znajdowała się Matka Boża Częstochowska, a na drugiej przedstawienie Chrystusa Dobrego Pasterza⁸⁶. Poniżej Chrystusa przedstawiono godło cechu (głowę wołu), a po jego bokach wspomniane już miecze ceremonialne. Sztandar

⁷⁷ A. Chmiel, *Godła...*, s. 18, fig. 91; idem, *Rzeźnicy...*, s. 134, 206–209.

⁷⁸ ANK, Zbiór tłoków pieczętnych metalowych, nr 29/661/218.

⁷⁹ Ibidem, sygn. 29/661/472.

⁸⁰ Ibidem, sygn. 29/661/473; A. Chmiel, *Godła...*, s. 18, fig. 92–94.

⁸¹ A. Chmiel, *Rzeźnicy...*, s. 209–210.

⁸² MK, nr inw. MHK-87/III.

⁸³ A. Chmiel, *Rzeźnicy...*, s. 299.

⁸⁴ Ibidem, s. 185–186, 193–199.

⁸⁵ Ibidem, s. 193.

⁸⁶ Sztandar nie przetrwał, ale w swej publikacji A. Chmiel opisał jego dekorację i zamieścił fotografię, *ibidem*, s. 295 (il.), s. 296–298 (il.).

poświęcono w kościele pw. Trójcy Świętej (tam czeladnicy rzeźniccy mieli swój ołtarz) przy okazji uroczystości 500. rocznicy bitwy pod Grunwaldem⁸⁷. W Księdze pamiątkowej z 1910 r. opisano tę uroczystość i sztandar. Znalazła się tam interesująca informacja, że sztandar zamówiono u Emilii Pydynkowskiej⁸⁸. Pydynkowska ogłaszała się wówczas w prasie jako hafciarka i renowatorka haftów, a jej biegłość w rzemiośle była w Krakowie znana i bardzo ceniona. Na zlecenie archiprezbitera Józefa Krzemieńskiego regularnie wykonywała naprawy szat liturgicznych z zakrystii i skarbcza kościoła Mariackiego⁸⁹.

Warto też zauważyć dbałość rzeźników o wyposażenie Sali Posiedzeń w Domu Cechu na Kotłowym. U artysty Józefa Kruszewskiego zamówione zostały obrazy przedstawiające królów polskich, namalowane na podstawie portretów stworzonych przez Jana Matejkę⁹⁰. Wybrano następujących władców: Bolesława Chrobrego, Kazimierza Wielkiego, Władysława Jagiełłę, Zygmunta Augusta i Jana III Sobieskiego, a każdy portret został zaopatrzony w opisy wymieniające zasługi konkretnego władcy dla cechu⁹¹. Jest to też nawiązanie do tradycji pomieszczeń ratuszowych, gdzie portrety królewskie przypominały o państwowej władzy zwierzchniej i informacja o tym, że starsi, pilnując przestrzegania statutów, współdziałały z Radą Miejską w zachowaniu porządku w mieście i państwie⁹².

Reprezentacyjny charakter ma obraz olejny (wym. 200 x 300 cm) autorstwa Pawła Dadleza z 1936 r. zatytułowany *Homagium cechu „Na Kotłowym”* (il. 19)⁹³. Tematem obrazu są rzeźnicy składający hołd tronującej Matce Boskiej z Dzieciątkiem, ukazanej jako zwykła, ubrana jak mieszcza,

---

⁸⁷ *Ibidem*, s. 299.

⁸⁸ MNK, Księga pamiątkowa Czeladzi Rzeźniczo-Masarskiej 1410–1910, nlb., nr inw. MNK-IV-V-1153/1-2.

⁸⁹ Maria Porucznik, *Ksiądz archiprezbiter Józef Krzemieński jako opiekun i fundator szat liturgicznych oraz tkanin ze skarbcza kościoła Mariackiego*, [w:] *Jako serce pośrodku ciała... Kultura artystyczna kościoła Mariackiego w Krakowie*, red. Marek Walczak, Agata Wołska, Kraków 2020–2021, s. 385–390.

⁹⁰ Portrety te wciąż zdobią Salę Cechową w Domu Cechowym przy ul. Westerplatte 18 należącym do Cechu Rzemiosł Spożywczych.

⁹¹ A. Chmiel, *Rzeźnicy...*, s. 27.

⁹² K. Moskal, *Iuste...*, s. 178–179, il. 8.

⁹³ MK, nr inw. MHK-6134/III. Obraz pokazywany był w 1937 r. na wystawie Towarzystwa Artystów Polskich „Sztuka”, por. *100 wystawa Towarzystwa Artystów Polskich „Sztuka”*, Kraków 1937, s. 9, nr 20.

kobieta (w czerwony kaftanik, błękitną spódnicę, białą chustkę na głowie). Scena ma charakter alegoryczny, odbywa się we wnętrzu z dwiema arkadami otwierającymi się na istotne dla cechu budowle. Po prawej widać prezbiterium kościoła Mariackiego, w którym przez wiele wieków modlili się rzeźnicy⁹⁴. Jeśli spoglądamy z Kotłowego, po lewej od kościoła Mariackiego znajdowała się Brama Nowa, której obrona należała do cechu rzeźników do 1574 r., następnie zlecono im obronę Bramy Mikołajskiej – informacje o trwaniu tego obowiązku powtarzają się w XVII i XVIII w.⁹⁵ I to właśnie Bramę Mikołajską przedstawiono na obrazie⁹⁶. Pośrodku grupy rzeźników rozłożona jest księga z napisem: A.D. MCMXXXVI – CECH / RZEŹNIKÓW / I MASARZY / NA KOTŁOWEM. Na obrazie przedstawiono także opisane wyżej historyczne przedmioty: obok księgi stoi miedziana konew z 1740 r., kłęczący rzeźnicy trzymają buzdygany i miecze ceremonialne. Namalowano również niezachowane sztandary z charakterystyczną bordiurą z błękitnych trójkątów na białym tle. Chorągwie te były odnawiane w 1919 r. z inicjatywy starszego cechu Wincentego Wajdy, pod nadzorem artysty – Jana Bukowskiego⁹⁷. Główne przedstawienia wyhaftowano krzyżykami na kanwie. Adam Chmiel sugerował, że postać św. Floriana została przeniesiona ze sztandaru rzeźników kleparskich, po drugiej stronie natomiast aplikowano haftowaną krzyżykami Matkę Bożą Wniebowziętą (to z kolei wezwanie parafii mariackiej), zaś w narożnikach płachty znajdowały się kwiaty przeniesione ze starszych chorągwi. W 1809 r. cechy z Krakowa i z Kleparza połączyły się, więc dekoracja chorągwi (na obrazie ukazanej zapewne po lewej stronie) łączy w sobie tradycję cechu krakowskiego (maryjne wezwanie głównego kościoła parafialnego, w którym uczestniczyli w brackich mszach) oraz spuściznę rzeźników kleparskich (przedstawienie św. Floriana). Portretowe ujęcia pozwalają rozpoznać konkretnych rzemieślników⁹⁸. Dekoracja drugiej chorągwi o wiśniowym tle (na obrazie

⁹⁴ A. Chmiel, *Rzeźnicy...*, s. 215. W 1929 r. był to kościół św. Krzyża.

⁹⁵ *Ibidem*, s. 19–20.

⁹⁶ Baszta przedstawiona na obrazie Pawła Dadleza prawdopodobnie zainspirowana została przez obraz Józefa Kruszewskiego (na podstawie akwareli Jerzego Głogowskiego), który powstał na potrzeby wyposażenia sali posiedzeń, *ibidem*, s. 13 (il.).

⁹⁷ A. Chmiel, *Rzeźnicy...*, s. 202.

⁹⁸ Do tej pory udało się rozpoznać najbardziej charakterystyczne postaci: po lewej kłęczą z przodu: Jan Kurkiewicz? oraz za nim Marian Kusionowicz, po lewej, na pierwszym planie mężczyzna z bujną siwą czupryną to Wojciech Zydrum, za nim kłęczący łysawy mężczyzna z buzdyganem to Wincenty Wajda, być może postawny mężczyzna z czerwo-

najpewniej po prawej) wykonana była techniką aplikacji rypsowej tkaniny we wcześniejsze otwory wykonane w bławacie. Przedstawiono tam św. Florianą, niżej – wołu oraz narzędzia rzeźnicze: noże, tasaki i topór, ułożone na krzyż⁹⁹.

Do naszych czasów przetrwał natomiast sztandar z 1979 r., w którym wykorzystano niewątpliwie elementy chorągwi z lat 30.¹⁰⁰ Na awersie bławatu ukazano godło cechu w wersji z 1922 r. i inskrypcję „Cech rzeźników/ i wędliniarzy/na Kotłowie// w Krakowie/ 1938// 1979”, a poniżej skrzyżowane toporki. Na rewersie natomiast przedstawiono Matkę Bożą Częstochowską ponad skrzyżowanymi buzdyanami, flankowaną herbami Polski (Orzeł Biały w koronie) i Krakowa umieszczonymi w narożnikach (inskrpcja: „Matko Boża/ Módl się// za nami”). Po starszych chorągwiach pozostały jedynie dwa zwieńczenia drzewca z lat 30. XX w., na których pod skrzyżowanymi toporkami umieszczono godło cechu, głowę wołu w łamanym geometrycznym art decowskim wieńcu z perełkowaniem¹⁰¹. W obramienie drugiego zwieńczenia wmontowano dwa połączone ze sobą ryngrafy z Matką Bożą Częstochowską, wyrób Władysława Rogalskiego ze srebra 3 próby¹⁰².

1 stycznia 1985 r. krakowskie cechy rzeźników, piekarzy i cukierników zjednoczyły się, tworząc jedną organizację – Cech Rzemiosł Spożywczych¹⁰³. Program ikonograficzny reliefowej dekoracji ogniów łańcuchów starszych tego cechu z 1985 r. łączy motywy zaczerpnięte z godeł wszystkich tych rzemiosł (il. 20)¹⁰⁴. Warto dodać, że z czasów nowożytnych w Kra-

---

nymi rękawami po lewej to Stanisław Romański. Ta wstępna identyfikacja wymaga jeszcze weryfikacji i dalszych poszukiwań.

⁹⁹ Sztandary zostały opisane przez A. Chmiela wraz z dekoracją i techniką wykonania, por. A. Chmiel, *Rzeźnicy...*, s. 200–202 (il.).

¹⁰⁰ Znajduje się w Sali Cechowej Domu Cechu na Kotłowie.

¹⁰¹ Również przechowywane w Cechu Rzemiosł Spożywczych.

¹⁰² Znak mistrzowski WLR, czyli Władysław Rogalski, pracujący przy ul. Rolnej 7 (współpracujący z Władysławem Glixellim i Wiktorem Czaplickim). Za: M. Myśliński, *Złotnicy, jubilerzy...*, s. 151; Cecha wielka na 3 próbie srebra 800/1000 bity od 1 grudnia 1920 r. do 1 stycznia 1932 r.: poziomy owal z obciętymi bokami z głową kobiety w chustce, cyfrą 3 i K (Kraków) do znakowania wyrobów powyżej 10 g, zniesiona 1 stycznia 1932 r., por. M. Gradowski, *Znaki...*, s. 264–265, 267, nr 3.

¹⁰³ Strona Cechu Rzemiosł Spożywczych, <https://www.cech.pl/o-cechu/poznaj-cech/> (odczyt: 28.03.2025).

¹⁰⁴ Są to aktualne insygnia starszych Cechu Rzemiosł Spożywczych.

kowie zachowały się jedynie XVII-wieczne łańcuchy starszych cechu szewców¹⁰⁵. Większą popularność jako insygnium starszych łańcuchy zyskały pośród krakowskich rzemieślników dopiero w XX w.¹⁰⁶

Przedmioty z różnych epok i sfer rzemieślniczej działalności brackiej pieczołowicie przechowywane przez cechy oraz te przekazane pod pieczę kilku krakowskich instytucji dają wgląd w obyczaje rzemieślników i dzieje cechów. Godne podkreślenia jest zauważalne świadome odwoływanie się do starszych przedmiotów (kufle z gospody piekarzy, lichtarze z gospody piekarzy, konwie rzeźników) i czynienie z nich symboli, których wizerunki powtarzane są w dekoracji innych ważnych rekwizytów (ceremonialne miecze rzeźników jako motyw na chorągwi czeladzi oraz na alegorycznym obrazie). Charakterystycznym rysem końca XIX i początku XX w. jest zatrudnianie przez cechy artystów, jak wspomniani Józef Kruszewski i Jan Bukowski, którzy tworzyli nowe przedmioty nawiązujące do historii oraz profesjonalne spisywanie dziejów cechu, którego wyrazem są *Rzeźnicy krakowscy* A. Chmiela.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Muzeum Narodowe w Krakowie

Księga pamiątkowa Czeladzi Rzeźniczo-Masarskiej 1410–1910, nlb., nr inw. MNK-IV-V-1153/1-2.

Opracowania

100 wystawa Towarzystwa Artystów Polskich „Sztuka”. Kraków: Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych, 1937.

Assion Peter: *Katharine (Aikateriné) von Alexandrien*. W: *Lexikon der Christliche Ikonographie*. Band 7: *Ikonografieder Heiligen*. Hrsg. von Engelbert Kirschbaum, Wolfgang Braunfels. Rom–Freiberg–Basel–Wien: Herder, 1974, szp. 289–297.

Bimler-Mackiewicz Elżbieta: *Znaki cechowe i ich funkcje na ziemiach polskich. Studium źródłoznawcze*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2004.

Chmiel Adam: *Godła rzemieślnicze i przemysłowe krakowskie*. Kraków: Muzeum Przemysłowe w Krakowie, 1922.

---

¹⁰⁵ MK, MHK-1160/II, MHK-1161/II.

¹⁰⁶ K. Moskał, *Prestige...*, s. 321.

- Chmiel Adam: *Rzeźnicy krakowscy*. Kraków: Cech Rzeźników i Masarzy „Na Kotłowym”, 1930.
- Czyżewski Krzysztof J.: *Krzyż Cechu Złotników*. W: *Wokół Wita Stwosza. Katalog wystawy w Muzeum Narodowym w Krakowie*. Red. Dobrosława Horzela, Adam Organisty. Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie, 2005, s. 277–278, poz. IX/3.
- Dziewulski Michał: *100 rarytasów z kolekcji militariów w Muzeum Narodowym w Krakowie*. Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie, 2015.
- Follprecht Kamila: *Właściciele nieruchomości w Krakowie 1655 roku*. Biblioteka Krakowska nr 142. Kraków: Wydawnictwo „Secesja”, 2001.
- Gadocha Marcin: *Cech piekarzy i handel chlebem w Krakowie w okresie nowożytnym*. Cechy Krakowskie. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2012.
- Gradowski Michał: *Znaki na srebrze. Znaki miejskie i państwowe używane na terenie Polski w obecnych jej granicach*. Warszawa: Akces, 1994.
- Korżel-Kraśna Małgorzata: *Skrzynki cechowe*. W: *Zabytki cechów śląskich*. Wrocław: Muzeum Narodowe we Wrocławiu, 2002, s. 149–156.
- Kraków europejskie miasto prawa magdeburzkiego. 1257–1791*. Red. Grażyna Lichończak-Nurek. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2007.
- Miodońska Barbara: *Miniatury Stanisława Samostrzelnika*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Auriga, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 1983.
- Moskal Katarzyna: „*Cechy jako bractwa religijne*”. *Zabytki w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa związane z życiem religijnym cechów*. W: *Bractwa religijne w średniowieczu i w okresie nowożytnym (do końca XVIII wieku)*. Red. Dominika Burdzy, Beata Wojciechowska. Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2014, s. 353–365.
- Moskal Katarzyna: *Iuste iudicate filii hominum. Berelko burmistrzów krakowskich*. W: *Rzecz niepospolita. Przedmiot jako symbol statusu, władzy i funkcji w średniowieczu i epoce nowożytnej*. Red. Monika Saczyńska-Vercamer, Ewa Wólkiewicz. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, 2023, s. 165–180.
- Moskal Katarzyna: *Prestige in den Krakauer Zünften – die Ausstattung der Zunftschenken, Zunfthäuser und Kapellen*. W: *Krakau – Nürnberg – Prag. Stadt und Handwerk in der vorindustriellen Zeit*. Ed. Olga Fejtova, Antonia Landois, Zdzisław Noga. Documenta Pragensia Monographia vol. 33/3. Praga: Archiv hlavního mesta Prahy, 2022, s. 317–336.
- Myśliński Michał: *Złotnicy, jubilerzy, mosiężnicy i rzemieślnicy pokrewnych profesji w dokumentacji Urzędu Probierzczego w Krakowie (1919–1944)*. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2015, 63, s. 141–155.
- Myśliński Michał: *Złotnicy krakowscy i ich cech w latach autonomii galicyjskiej 1866–1914*. Cechy Krakowskie. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2011.
- Nadolsky Dieter: *Zunftzinn. Formen vielfaltund Gebrauch bei Fest and Alltag des Handwerks*. Leipzig: Klinkhardt&Biermann, 1986.
- Pachoński Jan: *Zmierzch sławetnych: z życia mieszczan w Krakowie w XVII i XVIII wieku*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1956.

- Paprocka-Gajek Joanna: *Przedmioty w stylu zakopiańskim Marcina Jarry*. „Artifex Novus” 2021, nr 5, s. 42–65.
- Paś Monika: *Konew krakowskiego cechu piekarzy*. W: *Kraków europejskie miasto prawa magdeburgskiego. 1257–1791*. Red. Grażyna Lichończak-Nurek. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2007, s. 326–327, poz. V.78.7.
- Paś Monika: *Kufel krakowskiego cechu białych piekarzy*. W: *Kraków europejskie miasto prawa magdeburgskiego. 1257–1791*. Red. Grażyna Lichończak-Nurek. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2007, s. 326, poz. V.78.5.
- Petzoldt Leonard: *Nikolaus von Myra (von Bari)*. W: *Lexikon der christlichen Ikonografie*. Hrsg. von Engelbert Kirschbaum, Wolfgang Braunfels. Band 8: *Ikonografie der Heiligen*. Freiburg im Breisgau: Herder, 1976, szp. 45–58.
- Pietrusiński Jerzy: *Złotnicy krakowscy XIV–XVI wieku i ich księga cechowa*, t. 1. Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 2000.
- Porucznik Maria: *Ksiądz archiprezbiter Józef Krzemiński jako opiekun i fundator szat liturgicznych oraz tkanin ze skarbca kościoła Mariackiego*. W: *Jako serce pośrodku ciała... Kultura artystyczna kościoła Mariackiego w Krakowie*. Red. Marek Walczak, Agata Wolska. Kraków: Societas Vistulana, 2020–2021, s. 383–392.
- Samek Jan: *Nawrót do gotyku w sztuce Krakowa I połowy XVII wieku*. „Folia Historiae Artium” 1968, 5, s. 71–130.
- Samek Jan. *Późnogotycka sztuka złotnicza w Krakowie*. W: *Kraków w czasach Wita Stwosza*. Red. Jan Małecki. Rola Krakowa w Dziejach Narodu nr 3. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1986, s. 119–120.
- Warzecha Anna: *Tkaniny zabytkowe z I połowy XVII wieku*. W: *Tkaniny zabytkowe z okresu od XV do XVII wieku ze zbiorów krakowskich kościołów i klasztorów*. T. 2: *XVII wiek*. Red. Natalia Krupa. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2021, s. 17–24.
- Żywirska Maria: *Rzeźbione formy piernikarskie*. „Polska Sztuka Ludowa” 1957, t. 11, z. 2, s. 67–106.

Wydawnictwa elektroniczne

- Frątczak Beata: *Kolekcja form do pierników i gipsowych odlewów pierników w Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego*, <https://maius.uj.edu.pl/publikacje/-osobliwosci-sztuki> (odczyt: 26.03.2025).
- Graff Grzegorz: *Formy piernikarskie z Zakładu Antoniego Rothego w Krakowie*, <https://zbiory.etsmuzeum.eu/pl/kolekcje/9/formy-piernikarskie-z-zakladu-antoniego-rothego-w-krakowie> (odczyt: 2.07.2025).

AUTOR: Katarzyna Moskal – historyk sztuki, dr, kustosz dyplomowany, opiekun kolekcji rzemiosła nowożytnego w Muzeum Krakowa. Zainteresowania badawcze: średniowieczne i nowożytne rzemiosło krakowskie (w szczególności kafle piecowe, cyna, hafty), metody i zasady kształcenia i pracy w cechach oraz dbanie o jakość wyrobów; pobożność

w cechach, europejskie tkaniny jedwabne do końca XVIII w., szaty liturgiczne; e-mail: K.Moskal@muzeumkrakowa.pl

AUTHOR: Katarzyna Moskal – art historian, Dr, certified curator, supervisor of the collection of modern crafts at the Museum of Krakow. Research interests: medieval and modern Krakow crafts (in particular stove tiles, tin, embroidery), methods and principles of education and work in guilds and ensuring the quality of products; piety in guilds, European silk fabrics until the end of the 18th century, liturgical vestments; e-mail: K.Moskal@muzeumkrakowa.pl